

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2011, Volume: 6, Number: 2, Article Number: 4C0085

HUMANITIES

Received: November 2010

Accepted: February 2011

Series : 4C

ISSN : 1308-7320

© 2010 www.newwsa.com

Hamdi Onay

Inonu University

hamdi.onay@gmail.com

Malatya-Turkey

İSLAM FELSEFESİNİN OLUŞUM SÜRECİNDE İSKENDERİYE AKADEMİSİNİN ROLÜ

ÖZET

Yunanca bilgelik sevgisi anlamına gelen "philosophia" terimi, Yunan felsefi ve bilimsel geleneğindeki rasyonel zihinsel etkinliği ifade eder. İslam felsefesinin oluşumuna en fazla katkıda bulunan şey, ortaçağ İslam dünyasındaki çeviri hareketleri sonucunda Antik Yunana ait felsefi ve bilimsel eserlerdeki tartışmaların Müslüman düşünürlerin teolojik tartışmalarının içinde yer almaya başlamasıdır. Bu süreçte İskenderiye Akademisi'nin önemli bir rolü vardır. Bu çalışma, İslam felsefesinin doğup gelişmesinde İskenderiye Kenti, İskenderiye Kütüphanesi ve İskenderiye Akademisinin rolünü ve önemini değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Felsefe, İslam Felsefesi, İskenderiye, İskenderiye Akademisi

THE ROLE OF THE ACADEMY OF ALEXANDRIA IN THE FORMATION OF ISLAMIC PHILOSOPHY

ABSTRACT

The term "philosophia" which means love of wisdom in Greek designates the rational intellectual activity in Greek philosophical and scientific tradition. What contributed most to the formation of Islamic philosophy is the incorporation of the discussions found in the works of ancient Greek philosophers into the theological discussions medieval Muslim thinkers were engaged with. In this process, The Academy of Alexandria had a significant role. This study evaluates the crucial role the Alexandria town, library and academy played in the birth and development of Islamic philosophy.

Keywords: Islam, Philosophy, Islamic Philosophy, Alexandria, Academy of Alexandria

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Bugün İslam felsefesi olarak adlandırılan zihinsel etkinlik, başlangıçta Yunan felsefi ve bilimsel geleneğindeki zihinsel etkinliğin ortaçağda Arapçanın kullanıldığı dünyadaki yansımaları, devamını ve günümüze kadar gelişini anlatır. Burada İslam felsefesinin bir İslami felsefe ya da Arap felsefesi olmadığını, Yunan felsefesinin Arap diline çevrilmesiyle başlayan ve günümüze kadar devam eden bir felsefe etkinliği olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Bir başka deyişle İslam felsefesi, İslam kültür ve medeniyeti içinde yetişmiş Müslüman filozofların, evrenin yapısı ve temeli, fiziksel dünyadaki varlıkların doğası, insanın ilahi varlıkla ilişkisi, metafiziğin ilkeleri, mantığın doğası ve epistemolojinin temelleri ve ahlakta iyi yaşam arayışı gibi antik Yunan felsefesinin geleneksel sorunlarına dair zihinsel etkinliklerini ifade eder[1].

Her ne kadar İslam felsefesi, Yunan felsefi ve bilimsel çalışmalarının Arapçaya çevrilmesiyle ortaçağın Arapça-konuşan dünyasında ortaya çıkan bağımsız entelektüel bir girişimi ifade etse de İslami çevreye özgü etkilerin bu felsefe üzerinde etkili olmadığı anlamına gelmez. İ.S. 622'de İslam'ın kuruluşundan sonraki iki asır içinde hem Müslümanlar arasında hem de Müslümanlarla Suriyeli Hıristiyanlar arasında ilginç teolojik tartışmalar olmuş ve o dönemin filozofları kaçınılmaz olarak bu tartışmalara müdahil olmuşlardır. Dolayısıyla İslam felsefesinin ya da başka bir deyişle ortaçağ İslam dünyasında felsefenin doğmasına yol açan etkenler, içten ve dıştan gelen nedenler [2] ya da yerli ve yabancı kaynaklar [3] şeklinde iki başlık altında ele alınabilir: 1. İçten gelen nedenler: Bunlar, Kuran ve Hz. Peygamberin sözleri, davranışları ve takrirleridir. Bilimsel çalışmalar incelendiğinde sadece Müslüman filozofların değil, çeşitli düşünce hareketlerinin çıkış noktası ve ilham kaynağı olarak Kuran ve Hadisler müracaat etmiş oldukları görülebilir. 2. Dıştan gelen nedenler: Bunu genel olarak İslam öncesi kültür ve medeniyet ürünlerinden gelen dış tesirler şeklinde betimleyebiliriz. Bu kültürler, Hint, İran ve Yunan düşüncesi ve kültürü ile bunların taşıyıcı unsuru olan Akademiler' (medrese) dir. Ancak bunlar içerisinde, İslam felsefesinin oluşum sürecine en fazla katkı sağlayan Yunan kültürü [2] ve bu kültürün gelişip kök saldıği İskenderiye Akademisi olmuştur.

Yunan felsefi ve bilimsel çalışmalarının Arapçaya çevrilmesi, ortaçağ İslam âlemine dışarıdan gelen en önemli entelektüel birikimdir. Arapça çeviri hareketinin ilk tohumları, Roma İmparatoru Jovianus'un (günümüzde Suriye'yi içine alan) geniş bir toprak parçasını Sasani ya da Pers İmparatoruna terk ettiği dördüncü asrın ortalarında ekilmiştir. Zira Roma İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan yetkililer, Monofizitler ve Nesturiler gibi Hıristiyan mezheplerine işkence etmeye başlayınca, bu mezheplere mensup gruplar yanlarına aldıkları Yunanca ilim kitaplarıyla birlikte Pers İmparatoruna terk edilen topraklara gitmişler ve daha sonra getirdikleri kitaplar Süryaniceye çevrilmiştir. Bu çeviriler, İ.S. 762'de Abbasi Hanedanlığının göreve gelmesiyle Bağdat merkezli olarak başlayan Arapça çeviri hareketinin ilk nüveleri olarak görülebilir[4].

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bu araştırma Bu çalışma, İslam felsefesinin doğup gelişmesinde İskenderiye Kenti, İskenderiye Kütüphanesi ve İskenderiye Akademisinin rolü açısından araştırmacılar için beşeri bilimler ve felsefe alanında önemli bir gösterge olacaktır.

3. İSLAM FELSEFESİNİN DOĞUŞU (EMERGENCE OF ISLAMIC PHILOSOPHY)

İslam, Arap Yarımadasında sade ve basit bir hayat içinde doğmuş ve ilk dönem itibariyle de toplum yaşamında önemli problemleri olmamıştır. İslam Peygamberi, İslam Dininin kendi iç dinamikleri olan *hoşgörü, özverili davranış ve güven duygusu* sayesinde Müslüman toplumu bu yeni hayata hazırlamaya yetiyordu. Ancak fetihler yoluyla dışa açılan Müslümanların yabancı kültürlerle karşı karşıya gelmesi, özellikle fethedilen topraklardaki halkın yönetilmesi meselesi, çözülmesi gereken ciddi bir problem oluşturmaktaydı. İlk halifeler zamanında, Şam, Antakya, Halep, İskenderiye, Harran, Cüdişapur ve daha sonra Emeviler zamanında Mezopotamya, Irak, Kuzey Afrika, Pencap ve Sind bölgelerinin fetihleriyle Müslümanların yaşadığı coğrafyanın sınırları kısa zamanda alabildiğine genişledi. Pek çok yabancı kültür ve medeniyetine ait merkezler Müslümanların hâkimiyetine geçtiği için, Müslümanlar yeni dönemde, daha önce varlığını sürdüren yabancı kültürler, düşünceler ve dinlerle karşılaştılar. [3] Buna ilaveten İslam Dini metinlerinin *ilim ve hikmete* verdiği yüksek değer, bütün harici sebeplerin dışında, Müslümanları yabancılara karşı ilgi duyma ve onları kazanma konusunda entelektüel ve ilmi etkinlikler yapmaya teşvik ediyordu. Bu durum, Müslüman toplumda akli ve tabii ilimlere karşı derin bir merakın oluşmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak Emeviler döneminde, Halid b. Yezid b. Muaviye (ö.85/704) ile başlayan çoğunlukla bireysel ilgi veya seçkinlik merakıyla, bir asırdan fazla bir sürede ve dağınık bir şekilde devam eden tercüme faaliyetleriyle Antik Dünyanın bilinen ilmi ve felsefi eserlerini Arapçaya çevirme ihtiyacı doğdu [5].

Burada İslam Felsefesinin doğuşu ve gelişmesine giden yolda Mu'tezile ekolünün önemli bir rolü ve katkısı olduğunu söylemeliyiz. Müslüman toplumun VII. yüzyıldan itibaren karşılaştıkları yabancı din, mezhep ve kültürlerle yoğun tartışmalar yaşanmış, yapılan bu tartışmalarda yabancı kültürlerin temsilcilerinin meydan okumalarına karşı mutezile ekolü ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Özellikle Abbasilerin iktidara gelişiyle birlikte oluşan fikir hürriyeti ortamında, Yunan felsefesinden, Hint tıbbından, Babil astrolojisinden, Aristo mantığından bahseden iyi eğitilmiş papazlar ve sosyal statü edinmeye çalışan çevirmenlerle Müslüman âlimler arasında Şam, Bağdat, Kufe ve Basra gibi önemli merkezlerde ve herkesin gözü önünde teolojik tartışmalar yapılmıyordu [6]. Bu tartışmalar karşısında Müslüman bilginler, kendilerini savunmak ve düşüncelerini doğrulamak için rakiplerinin yaptığı gibi mantık ve felsefe silahını kullanma yolunu tercih etmişlerdir. Bu hedefi gerçekleştirmek için Müslüman halifeler, tarihi İskenderiye ve Cüdişapur medreselerinin gördüğü işlevi yerine getirmek ve kadim düşünce mirasını Müslüman topluma aktarılmasını sağlamak amacıyla Bağdat'ta Beytü'l-Hikme adıyla yeni bir medrese kurmuşlardır[7]. Yeni kurulan bu medresede Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan bilim adamları birlikte çalışmış, Yunan, Hind ve eski İran kültürlerine ait kaynakları tetkik ve tashih etmişlerdir.

Antik Yunan Düşüncesi ve Kültürüne ait kaynakları İslam dünyasına kazandıran Süryani bilginler olmuştur. Süryaniler M.II. asırdan başlayarak İslamiyet'in ortaya çıkışı olan VII. asra kadar işledikleri antik felsefeyi M.8. Ve 10. Asırlar boyunca ücret karşılığında Arapçaya tercüme etmek suretiyle Müslüman filozoflara hocalık ve yol göstericilik yapmışlardır. [2] Sonraları Beytü'l-Hikme'nin başına Arapça ve Süryanice eserler veren ünlü Yahya b. Masiveyh (v. 857) getirilerek, burada Porphyrius, Eflatun, Aristo ve Batlamyus gibi pek çok meşhur filozofun eserleri Arapça'ya çevrilmiştir. Böylece sınırları genişlemiş olan bu büyük coğrafyada, Kuran ve hadis metinlerinin dışında yeni dinin sosyal hayata intibakı için rasyonel bir düşünce ortaya çıkmış oldu. Şimdi oluşan bu yeni

düşünceye farklı yollardan etki eden İskenderiye Akademisini ele alabiliriz.

4. İSKENDERİYE KENTİ (CITY OF ALEXANDRIA)

İskenderiye, bir Yunan Kültür Merkezi oluşturmak isteyen Büyük İskender (M.Ö.356-323)'in M.Ö. 331 yılında adına ithafen kurulan Akdeniz dünyasının en büyük kentlerinden birisidir. Büyük İskender'in tahta çıkışından itibaren on yıl içerisinde, Akdenizin batı kıyılarından İndüs Nehrine, Mısır ve Babil ülkesinden Hazar Denizi ve ötesine uzanan yeni büyük bir imparatorluk doğmuştur. Bu dev imparatorluğun önemli fonksiyonlarından birisi, Doğu - Batı etkileşiminde önemli bir rol oynamasıdır. Yani Yunan Kültürünü Doğu'da Hindistan'a kadar taşıdığı gibi, Doğu kültürünü de Batıya taşımasıdır [8]. İskenderiye şehri zamanla Helenistik ve Semitik öğretilerin en büyük ilim ve kültür merkezi haline geldi. M.Ö. 280'li yıllarda bilimsel bir cazibe merkezi haline gelen bu kentte, 700 bin cilt kapasiteli dev bir kütüphane kurulmuştu. Şehrin bu dokusu dünyanın her yerinden şairleri, bilim adamlarını ve felsefecilerini buraya çekmede önemli bir etken olmuştur. Yunan Düşünce ve bilim dünyasındaki gelişmelerin merkezi olan İskenderiye bu özelliğini kısmen Roma ve Bizans dönemlerinde de sürdürdü[9]¹. Bu bağlamda İskender, kurmuş olduğu imparatorluğun sınırları içinde yaşamış ve yaşamakta olan Hint, Mısır, Babil ve Mezopotamya kültürleriyle *Helen Kültürünün* karışımından oluşan yeni bir kültürün oluşması için büyük bir gayret göstermiştir. Ancak ömrünün kifayet etmemesi nedeniyle bu amacına ulaşamamıştır [10].

İlk çağlarda İskenderiye, Hindistan ile zamanın kültür ve medeniyet merkezi Akdeniz arasındaki canlı ticaretten yararlanarak, hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde Hindistan'dan deniz yoluyla taşınan doğunun paha biçilmez ticaret malları, Arabistan yarımadası güneyinde karaya çıkarıldıktan sonra kervanlarla Kızıl denizin doğu yakasını takip ederek İskenderiye'ye taşınıyordu. Ancak bu liman kentinde toplanan ticaret mallarını, Akdeniz civarına yerleşmiş milletlere Finikeliler satıyordu. İskenderiye zamanla, Akdenizli tacirlerin oraya akın etmesiyle, bölgenin en işlek ticaret merkezi haline gelmiştir. Hatta mal temin üzere limana yaklaşan gemilere yol göstermek amacıyla, Ptolemeo Soter tarafından Pharos adasının kuzey-doğu ucuna bir deniz feneri yaptırılmıştır. İlk çağın en büyük eserlerinden biri sayılan bu fener, yüksek ve geniş bir kalker kaide üzerine tuğladan inşa edilmiş 122m boyunda bir kule tarzındaydı. Helenistik çağın bu efsane şehrinin nüfusu; Augustus zamanında, içindeki esirlerle birlikte 300.000, Mısırlı coğrafyacı ve astronom Ptolemeo (Batlamyus) döneminde ise, dünyanın ikinci büyük kenti haline gelmiştir. (Türk Ansiklopedisi, 1976: 20/249) İskenderiye 642 ve 645 tarihlerinde Arapların eline geçtiğinde, eski ününü kaybetmiş olmasına karşın, hala büyük ve muhteşemdi. Bu dönemde, çifte surlarla çevrilmiş ve dört kapısı olan şehrin içerisinde bağ ve bahçeler de yer alıyordu. Ancak ticaret yollarının zamanla Karadeniz üzerinden Baltık'a kayması, Batı Avrupa'da el sanatlarının gelişerek Yakın Doğu pazarlarında Asya mallarıyla rekabete başlamasının bir sonucu olarak, doğu- batı ticaretinin hayat verdiği İskenderiye, gittikçe gerilemeye başlamıştı. Buna ilaveten Ümit Burnu yolunun keşfedilmesi de, zaten ticareti kısıtlı olan İskenderiye kentine en büyük darbeyi indirmiş oldu. Nihayet XVI. Yüzyılın başlarında İskenderiye'ye gelen Avrupalı bir

¹ Daha geniş bilgi için bkz: Freeman, Charles *Mısır, Yunan ve Roma* (Antik Akdeniz Uygarlıkları) Çev. S.K. Angı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2003; Frank Thilly, *Felsefe Tarihi* (Çev. İ. Şener), İstanbul 1995, C. I/168; İbrahim Sarıçam- Seyfeddin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ank. 2008, s. 30.

seyyahın dediği gibi, İskenderiye de taş yığınlarından başka görülecek bir şey kalmamıştı[11].

5. İSKENDERİYE KÜTÜPHANESİ (ALEXANDRIA LIBRARY)

İskenderiye Akademisine geçmeden önce İskenderiye Kütüphanesi hakkında kısa bir bilgi sunmak, konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü İskenderiye Kütüphanesi, İskenderiye Akademisinin gelişmesinde motor görevi icra etmiştir. M.Ö. I.yy. da İskenderiye kenti Helenizm'le kadim Mısır etkilerinin buluşma noktası olması münasebetiyle Grek bilim ve felsefesinin de merkeziydi. *Hermetizm* ile *Neo Plâtonizm* [12] bu etkileşimin en bariz göstergelerindendi. Çünkü Neo Plâtonizm, bilim ve felsefenin doğuşunda önemli etkenlerden birisidir. Zira devlet teşkilatı ve hukuk biliminin gelişmesinde önemli çıkışlar açan Romalılar, bilim ve sanat alanında Yunanlılar kadar ileri olduğu söylenemez. Yunanlıların kendine özgü ve soyut entelektüel faaliyeti yerine Roma'da sosyal ve pratik eylemler gibi somut faaliyetler gelişmiştir. Hukuk ve tarih biliminde mucit olan Romalılar, bilim ve felsefede Yunanlıların çırağı olmaktan öteye gidememişlerdir. Şüphesiz ki bilim ve felsefeyi canlandıran İskenderiye Kütüphanesi olmasaydı, soyut fikir aktiviteleri kuvvetini ve akışını sürdüremeyecekti[13].

İskender'in imparatorluğunun parçalanmasını müteakip, Mısır'da egemen olan *Batlamyus Soter I*, Yunanistan'da dağılmış olan bilim adamlarıyla birlikte o döneme kadar ortaya çıkmış bütün bilimsel ve felsefi eserleri toplattırmak suretiyle Serapıum Mabedinin yanında büyük bir kütüphane meydana getirmiştir. İskenderiye Akademisi adıyla bilinen felsefe akımının doğmasına sebep olan ve hakkında birçok rivayet bulunan meşhur tarihi kütüphane budur. Özellikle II. Ptolemeo, (Batlamyus, II) selefinin açtığı çıkışı devam ettirerek, bu kütüphaneyi o günkü dünyanın en zengin kütüphanesi haline getirdi. Bu sayede İskenderiye, başta edebiyat ve felsefe olmak üzere birçok alanda o günkü dünyanın merkezi haline geldi[14].

İskenderiye'nin Yunan kültür dünyasındaki bu hâkimiyeti Ptolemeo'nun aynı adı taşıyan halefleri idaresinde Roma'nın Mısır'ı bir sömürge haline getirmesine kadar devam etmiştir. I. Ptolemeo'nun İskenderiye de, günümüzdeki çağrışımlarıyla *müze* kelimesini tam olarak karşılayan, *Mouseion* adında bir müessese kurdu. Kurulan bu müessese Helenistik bilimi, araştırma ve öğretim bakımında ideal bir merkez konumundaydı. Bu günkü şekliyle Oxford ve Cambridge üniversite külliyyatının çalışma biçimini andıran *Mouseion*'da bilgin ve sanatkârlar bir arada çalışıp ve yaşarlardı. Bu bilimsel geleneği yüzyıllar boyunca sürdüren *Mouseion* sayesinde, birçok Helenistik bilgin ve sanatkârın uzunca bir dönem İskenderiye'de yaşadığı bilinmektedir. Helen kültüründe tabiat bilimlerine ve tekniğe karşı duyulan özel merak; matematik, mekanik ve astronomi alanlarında köklü değişimlere neden olmuştur. Araştırmaları Mısır'ı fethetmesine kadar, oluşan bu gelenek sayesinde, İskenderiye'de Hıristiyan İlahiyat bilimleri ve Yeni Eflatuncu felsefe, kendi içinde öğretilmeye devam ediyordu[11].

Ancak Mısır'ın Roma istilası ve baskısı altında kaldığı dönemde bu büyük ilmi ve felsefi hareket de durdu. Burada felsefi düşüncenin kök salmasını sağlayan önemli merkezlerden biri olan İskenderiye Kütüphanesinin yakılmasının önemi çok büyüktür.² Bu

² İskenderiye Akademisinin yakılıp, tahrip edilmesiyle ilgili olarak bkz: Arslan Terzioğlu, "İskenderiye Kütüphanesi Müslümanlar Tarafından Yakılmamıştır", Vakıflar Dergisi, Sayı:V, İstanbul 1971, s. 419 vd; Mehmet Çelik, "İmparator Marcian'ın İskenderiye Kütüphanesini Yaktırması", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.10,

olayla ilgili olarak birbiriyle çelişen farklı rivayetler ortaya atılmıştır. Bunları kronolojik olarak şu şekilde ele almak mümkündür. Bu ünlü kütüphane iki defa Yağma ve talan edilmiştir. Bunlardan ilki, Caesar (MÖ. 47)'ın İskenderiye'de Cleopatra ile eğlencelere daldığı sırada şehirde çıkan isyan esnasında meydana gelen yangında, Yunan ilim ve düşüncesini yeni ürünleriyle beraber taşıyan kütüphane de yandı [15]. Yangından sonra Bergama Kütüphanesinin kendisine hediye edilmesi üzerine Cleopatra, İskenderiye Kütüphanesinin ilmi faaliyetlerini canlandırmaya çalıştı. Fakat İmparatorlar devrinde Mısır, Romanın baskısı altında eski gücünü kaybetti ve ilmi hareketler durdu. Örneğin İmparator *Theodosius* döneminde Hıristiyanlık Roma'da iyice yerleşti. Hıristiyanlığın dışındaki dinler ve mezhepler yasaklanmaya başladı. Buna bağlı olarak Hıristiyanlığın dışındaki inançlara ait birçok eser tahrip edildi. Giderek etkisini hissettiren Hıristiyanlık taassubu karşısında ilmi araştırmalar ve fikri tartışmalar yerini tamamıyla mezhep taassubu ve tarikat hareketlerine bıraktı. İkinci olarak ta İskenderiye Piskoposu *Theophile*, bütün rahipleri kışkırtarak bünyesinde İskenderiye Kütüphanesinin de yer aldığı Serapium Mabedini yıkmaya teşebbüs etti. Ancak filozof *Olympos'un* halkı örgütleyip, silahlandırmak suretiyle kütüphaneyi korumayı başardı. Ne var ki İmparator'un emriyle halk dağıtıldıktan sonra tekrar *Theophile'nin* liderliğinde Hıristiyanlar hem mabedi hem de kütüphaneyi yerle bir ettiler. Böylece meşhur İskenderiye Kütüphanesi ikinci defa Hıristiyanlar tarafından yağmalanarak tahrip edilmiştir [13].

Mısır'da Hıristiyanlığın güçlenmesine bağlı olarak hikmet ve felsefenin yerini dini içerikli eserlerin aldığı görülmektedir. Böylece bir tür *Teodise Kütüphanesinin* doğmasının da ölü açılmıştır. Mısır Müslümanlar tarafından feth edildiğinde eski kitaplardan çok az sayıda eser kalmıştı. Mevcut kitaplar da Hıristiyanlık inancıyla çelişmeyen sadece ilim ve tekniğe ait olanlardan bir kısmı ile çok az sayıda da papaz kitapları bulunuyordu. Nitekim Hz. Ömer'in emriyle Amr İbn As Mısır'ı feth ettiğinde Orada büyük İskenderiye Kütüphanesinden eser bile kalmamıştı. Ancak dağınık bazı kitapların yanında bir de küçük bir kilise kütüphanesi vardı. Buna rağmen Mısır'ı fethettikleri dönemde, Müslümanların Hz. Ömer'in emriyle İskenderiye kütüphanesini yakmak suretiyle tahrip ettikleri iddiasıyla karşı karşıya kalmışlardır.

İskenderiye Kütüphanesinin yakılmasına ilişkin Müslümanları töhmet altında bırakan iddia Halep Piskoposu Ebul Ferec'e aittir. Hicri 650 tarihinde yazdığı Tarih-i Umumi'de *Ebul Ferec*, [15] İskenderiye Kütüphanesinin Hz. Ömer'in emriyle yaktırıldığını iddia etmiştir. Bu eser de hemen ortaçağda Latinceye tercüme edildiği için Batı bilim adamları tarafından ön kabul görmesine sebep olmuştur. Ne var ki, kütüphanenin daha önce iki defa yağmalanmasından hiç söz etmeyen Ebul Ferec, Müslüman fetihlerini ilim hareketinin sonu gibi göstermeye çalışmıştır. Ancak bu iddianın dini taassuptan beslenmek suretiyle uydurulmuş koca bir yalan olduğu bütün tarihi vesikaların tetkikinden anlaşılmaktadır [13]. Ayrıca Müslümanların fethinden sonra diğer felsefe ve bilim merkezleri gibi İskenderiye Kütüphanesi de ilmi faaliyetlerini hem de Yunan karakterini koruyarak devam ettirmişlerdir. Müslümanlar Mısır'ı feth ettiklerinde İskenderiye Kütüphanesinde, yukarıda da işaret ettiğimiz üzere zaten çoğunluğunu dini kitapların oluşturduğu bir kütüphane ile karşılaştılar. Eski Yunan felsefe ve bilimi ile İskenderiye akademisine ait bazı eserler

de buna dâhildi. Ancak felsefe, bilim ve akademiye ait sınırlı sayıdaki eserler bile İslam Felsefesinin doğması için ilk temel vazifesini gören tercüme faaliyetlerine esas olmuştur. Şayet zaten dağınık halde bulunan İskenderiye Akademisi ve kütüphanesi bir de tahrip edilmiş olsaydı, bir iki asır içerisinde yeni bir medeniyetin doğmasına hizmet eden büyük İslam tercüme devrine imkân olamazdı [13, 16]. Dolayısıyla İskenderiye Kütüphanesinin Hz. Ömer'in emriyle Mısır'ın fethinden sonra Amr b. As tarafından yıkıldığına dair XII. yy.dan sonra yazılmış birkaç eserde geçen bilgilerin doğru olmadığı araştırmacılar tarafından ikna edici deliller ile ortaya konulmuştur [17].

Bu konuya ilişkin iddiaların tutarsız ve asılsız olduğuna ilişkin B. Lewis'in tespitini aktarmak suretiyle konunun noktalanmasının anlamlı olacağını düşünmekteyiz. Lewis aynen şu tespitlerde bulunur: "Birçok eserde nakledilen bir hikâyeye göre Halife Ömer, İskenderiye Kütüphanesi'ni, eğer bu kütüphanede bulunan kitapların verdiği bilgi Kur'an'da varsa bunlara lüzum olmadığı, Kur'an'da yoksa dine aykırı olacağı düşüncesiyle tahribini emretmiştir. Modern araştırmalar bu haberin tamamen asılsız olduğunu ortaya koymuştur. Eski tarihçiler, Hıristiyanlar da dâhil bu masal hakkında bir imada bile bulunmazlar; ilk defa XIII. Yüzyılda bu olaydan bahsedilmiştir. Zaten büyük Serapium Kütüphanesi, Müslümanlar Mısır'a gelmeden önce iç karışıklıklar sırasında tahrip edilmişti." [18].

6. İSKENDERİYE AKADEMİSİ (ALEXANDRIA ACADEMY)

Dünyanın ilk araştırma enstitüsü olarak kabul edilebilecek olan; akademi adına bilimsel çalışmalarındaki çeşitlilik ve ortaya konulan ürünlerin niteliğine bakıldığında, sadece antik dünyadaki İskenderiye okulları karşılık olabilecek düzeydeydi [19]. İskender'in ölümünden³ sonra komutanları imparatorluğu paylaştılar. İskender'in komutanlarından *Batlamyus* (Ptolemeo) Mısır ve Şam'ı idaresine aldı. İskenderiye'nin ileri gelenlerini ve bilim adamlarını yanına alarak meşhur İskenderiye akademisini kurdu. Böylece İskenderiye'ye çeşitli yollardan girmiş olan Yunan Kültürünün etkisi altında, Eski Mısır Mirası, Doğu Dinleri, Yunan Felsefesi, *Eflatun*, *Aristo*, *Epikür* (M.Ö. 341-270) ve *Revaki* (Stoicisme) akademileri bir araya geldiler. Yani bütün bu düşünce ekolleri İskenderiye'de buluştular. Doğunun din, bilim ve efsane miraslarıyla karışıp yoğrulmuş olan bu düşünce "Helen Kültürü" adıyla teşekkül etti. Böylece Yunan Düşüncesi bütün kültürlerin kaynağı halini aldı ve Yunanca İskenderiye'de bilim dili oldu [9].

İskenderiye Akademisi bir taraftan bilim ve felsefe tarihinin gelişimi açısından ana merkezlerden birisi haline gelirken diğer taraftan da Hıristiyan teolojisinin şekillenip yayılmasında da öncü akademiler arasında yerini alacaktır [15]. Çünkü daha sonraki dönemlerde kurulmuş olan Antakya Akademisi ve Harran Akademileri İskenderiye Akademisinden beslenmiştir. Mes'udi'nin bildirdiğine göre Yunan Felsefesi menşei itibarıyla Atina'dan gelişmiş, fakat imparator Augustus onu İskenderiye ve Roma'ya nakletmiş, daha sonra *Theodosius*, Roma'daki felsefe okullarını kapatmış ve İskenderiye'yi Yunan dünyasının eğitim ve öğretim merkezi haline getirmiştir [10]. Böylece İskenderiye, eski mısır geleneğinin varisi olmaktan çok, eski Yunan, yani Atina geleneğinin mirasçısı durumuna gelmiştir. İskenderiye Akademisinin çağının en büyük ve en önemli düşünce

³ İskender'in ölüm sebebiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi, değişik zaman aralıklarıyla baş gösteren nöbetler, ikincisi de zehirlenerek öldürüldüğü iddiasıdır. C. Freeman, a.g.e., s. 317.

merkezi olmasında; *Ptolemeus* hanedanlarının, dünyanın sayılı bilim ve fikir adamlarını bu kente çekmek için sarf ettikleri çabalar zikre değerlidir [14]. Tarihi kaynakların bildirdiğine göre İslam Medeniyetindeki tercüme faaliyetine kaynaklık eden başlıca mütefekkirler, şüphesiz İskenderiye filozoflarıdır [13]. Dolayısıyla da İskenderiye akademisi tercüme faaliyetleri açısından da en önemli merkez durumundaydı. Zira değişik yörelerden satın alma, başış, gasp ve emanet alma şeklinde elde edilen eserler, İskenderiye Akademisi'nde Yunancaya tercüme ediliyor, daha sonra da istinsah edilmek suretiyle de çoğaltılıyorlardı [15]. Bilindiği gibi Makedonyalı İskender'in doğu fetihlerine bağlı olarak Yakın Asya ve Mısır'ı siyasi ve medeni açıdan Yunan'a boyun eğdirmiş ve Yunanlılaşmış bir Şark Medeniyeti vücuda getirmiştir [20].

Müslüman düşünürler, İskenderiye akademisinden araştırma metodunu öğrenerek bir süre bu metodu kullandılar. Aristo mantığının okutulduğu bu akademi sayesinde Müslüman bilginler Aristo mantığına ulaşmış ve geliştirmişlerdir. Yine İskenderiye akademisinin son dönemlerinde yazılmış olan Calinus külliyesi de Müslüman bilginlere intikal etmiş ve bu külliye Müslüman düşünürler tarafından tetkike tabi tutulmuştur. Bu konuda el-Kıfti şöyle demektedir: İskenderiye'yi tıbbın ve diğer bilimlerin okutulduğu bir ilim yuvası haline getirenler İskenderiyelilerdir. Bunlar bugün okutulduğu şekliyle, Calinus'un kitaplarını okuyorlar ve okuduklarını da belli bir düzene sokuyorlardı [9].

Eski Akdeniz uygarlıklarının bilimsel ve felsefi miraslarının bir araya getirilmek suretiyle Grekler tarafından sistemleştirilip, diyalektik bir kalıba sokulmasına dayanan Grek Mirası, Hıristiyan monofizitleri ve Nesturiler aracılığıyla İskenderiye'den Antakya'ya oradan da Urfa'ya geçtiği nakledilen bilgiler arasındadır. Ayrıca Nesturilerin ağırlıklı olarak Süryanice çevirilerle Grek Düşüncesinin ta İran'a kadar yaygınlaştırılmasında da önemli katkıları olmuştur [12].

İskenderiye Akademisi, Greko- Romen çağındaki ikinci okuldur. Yunan mirasının doğudaki yurdu sayılan İskenderiye kentinde Yeni Eflatunculuğun yerini almıştır. Eflatun'un düşüncelerine büyük önem veren İskenderiye Akademisi, şerh ve telifte özel yöntemler kullandı. Bu Akademiye oluşturulan felsefenin genel karakteri, metafizik yöntemin "basitlik" konusuna yönelmesidir. Çünkü Yeni Eflatunculuk, "bir" olan "ilk" ile "âlem" arasındaki aracılık görüşünde yüce araçlardan çoklarını düşürdü ve onlardan geriye kalanlar da gittikçe azalmaya başladı. Yani araştırma konuları arasında metafiziğe yeterince yer vermemiş olmaları, Hıristiyanlığa tek başına metafizik konusunda yeni düşünceler ortaya koyma imkânı vermiştir. Böylece geriye kalan yüce araçlar da değerlerini giderek tümüyle kaybettiler [21].

İskenderiye'de İslam'ın doğduğu sırada başta Galen ve Hipokrat'ın kitaplarından bazıları olmak üzere, eski uygarlıklara dair çok sayıda tıp konusunu işleyen kitap bulunuyordu. İslam Tıp Tarihinde Galen'e ait 16 eserden oluşan Cevamiu'l- İskenderaniyyin adıyla şöhret kazanmış külliye ta bu dönemde İskenderiye'de okutuluyordu. Bu eserler başta nabız hastalıklarının teşhis ve tedavi yolları olmak üzere çeşitli konuları içermekteydi. Bu eserler daha sonra, önce Süryaniceye sonra da Arapçaya aktarılacaktır [17]. Bu bağlamda İskenderiye Akademisi bilim ve felsefe tarihi açısından önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Yahya en- Nahvi, Yahya Philoponnes, Aristo ve Eflatun'un şarihleri, Oklides, Hipokrat, Calinos, Plotin, Batlamyus bunlardan bazılarıdır [16, 21].

İskenderiye Akademisi metafiziği ihmal etmesine bağlı olarak yavaş yavaş, sadece doğa felsefesi ve matematik felsefesiyle uğraşan

bir kültür okulu görünümü kazandı. Bu dönemde Aristo ve Eflatun'un şarihlerinden İskenderiyeli Hermes (hermias d'Alexandrie), Yahya en-Nahvi ve İskenderiyeli Stephanos bu okulu temsil ediyorlardı. Hermes, Eflatun'un Phaidon adlı kitabını şerh etti. VI. Asırda yaşamış olan Yahya en Nahvi, Yunan Kültürü ile Hıristiyan inançlarının bağdaştırılmasında hizmet etmiştir [21]. Yunan mirasının temsilciliğini yapan İskenderiye Felsefe okulunun, Yeni Eflatunculuğa halef olması V. Yüzyılın ortalarında başlar ve Müslümanların Mısır'ı feth etmelerine, yani VII. yüzyılın ortasına kadar sürer. İskenderiye Felsefe okulunu önceki Yunan Felsefe okulundan, dolayısıyla Yeni Eflatunculuktan ayıran kendine özgü bir yapısı ve özel nitelikleri vardır. Her ikisinin de Eflatun'un düşünce okuluna büyük önem vermeleri, şerh ve telifte tek bir yöntem izlemelerine karşın; aralarındaki bu yapısal fark, beklide onları kader birliği yapmaya zorlamıştır[21].

Genelde kıymetli ve nitelikli araştırmalara önem veren İskenderiye Akademisinin, önceden de belirttiğimiz gibi, Yeni Eflatunculuğun metafiziği üzerine yeterince eğilmemesi, onu belli bir ölçüde metafiziği ihmal etmeye, matematik ve doğa ilimleriyle daha fazla ilgilenmeye götürdü. Buna ilaveten, İskenderiye Akademisinin metafizikle beraber aynı derecede ihmal ettiği bir başka şey ise, eski dini düşünce ve inançlardır. Bu düşünce, Putperest Yunan halkının dinlerindeki ilahların çokluğu düşüncesidir. Bu iki düşünceye yeterince eğilmemesiyle İskenderiye Akademisi, Yeni Eflatunculuğun solmaya yüz tutmuş eski dini düşüncesiyle Hıristiyanlık arasında bir bağ kurmayı başardı. Bu dönemde Hıristiyanlık, tek başına metafizik konusunda yeni düşünceler ortaya koyma imkânı yakaladı. Dini düşünce olarak ta semavi Hıristiyanlığın üzerine kurulmuş olduğu 'Yaratıcının Birliği' ilkesini kabul etti[21].

İskenderiye Akademisine ilişkin birbirinden farklı bazı görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerden birincisi, İskenderiye Akademisinin tek çatı altında farklı dönem ve ekollere sahip bir kurum olduğu düşüncesidir. İkincisi ise, bu akademiden farklı dönemlerde birçok akademinin doğduğu ve hizmet verdiği görüşüdür[22]. Bu çalışmanın genel seyrinden de anlaşılacağı gibi, tarihi süreç içerisinde İskenderiye Akademisinden farklı zamanlarda birçok akademi ortaya çıkmış, bilim ve felsefe alanında insanlığın ortaklaşa oluşturduğu kültür ve medeniyete önemli katkılar sağlamıştır.

7. SONUÇ (RESULT)

İslam Felsefesinin ortaya çıkışını sağlayan en önemli faktörlerden biri kuşkusuz iç nedenlerdir; yani Kuran, Hz. Peygamber ve O'nun sünnetidir. İslam Peygamberi, İslam Dininin kendi iç dinamikleri olan hoşgörü, özverili davranış ve güven duygusu sayesinde yeni bir sosyal hayat kurmaya ve insanları kurulan bu yeni hayata hazırlamaya çalışıyordu. Belki bundan daha önemlisi, İslam Dininin temel kaynağı olan Kuran, insanları düşünmeye, erdemli davranışlar kazanmaya, yeryüzü ve gökyüzünü araştırmaya sevk eden mesajlar sunuyordu. Bununla beraber yine kutsal metinlerin ilim ve hikmete verdiği yüksek değer sonucunda, oluşan yeni toplumda akli ve tabii ilimlere karşı derin bir merakın oluşmasına sebep olmuştur.

Dıştan gelen yabancı tesirlere gelince: Bunlar, İslam Felsefesinin doğuşundan önce ortaya çıkmış eski kültür ve medeniyet birikimlerinden gelen tesirlerdir. Yabancı tesirler içerisinde İslam felsefesinin oluşum sürecine en fazla katkı sağlayan, Yunan kültür ve medeniyet ürünleridir. Bu bağlamda kaynağı nereye dayandırılırsa dayandırılınsın, Yunan düşüncesinin bütün boyutlarıyla gelişip

serpilmesinde İskenderiye Akademisinin öncü rol oynadığını söylemeliyiz. Başka bir ifadeyle, İskenderiye Akademisi daha sonra ortaya çıkan diğer akademilere hem nitelik, hem de nicelik açısından kaynaklık yapmıştır. II. Halife Ömer döneminde İskenderiye'nin fethedilmesiyle başlayan süreçte, Müslüman toplum tercüme hareketleri yoluyla, İskenderiye'de biriken bu muazzam kültür ve düşünce ürünlerinden istifade yoluna gitmiştir. Bununla beraber İslam düşüncesinin, İskenderiye akademisinden büyük oranda beslenen Antakya, Harran ve hatta Cüdişapur akademilerinden istifade yoluna gittiğini de hesaba katarsak; İskenderiye akademisinin İslam Felsefesinin oluşum sürecine yaptığı katkının büyüklüğünü daha iyi kavrayabiliriz.

İslam Felsefesi, tercüme hareketleri döneminde Abbasi halifelerinin Bağdat'ta kurduduğu Beytü'l-Hikme vasıtasıyla, hem İskenderiye akademisinden ve hem de bu akademiye büyük oranda istifade etmiş olan diğer akademilerden, farklı dillerde yapılan tercüme hareketleri yoluyla ciddi birikim ve tecrübe kazanmıştır. Dolayısıyla İskenderiye akademisi, İslam Felsefesinin ortaya çıkışı ve gelişme sürecine bizzat yaptığı katkılar yanında, etkilediği medreseler yoluyla da dolaylı katkılarda bulunmuştur. İskenderiye'de gelişip bir kültür ve medeniyet seviyesine ulaşan Antik Yunan düşüncesinin ürünlerini İslam dünyasına kazandıran Süryani bilginler olmuştur. Özellikle M.8. ve 10. Yüzyıllarda antik Yunan düşüncesine ait eserleri Arapçaya tercüme etmek suretiyle İslam Filozoflarına hocalık görevi yapmışlardır.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

1. Şahin, H., (200). İslam Felsefesi Tarihi Dersleri, Önder Matbaacılık, Ankara.
2. Cihan, A.K., (1995). "İslam Felsefesinin Oluşumunda Urfa Okulu ve Süryaniler", Harran Üniversitesinin Bilimsel Temelleri Sempozyumu, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, S. 18, Kayseri.
3. Bayraktar, M., (1988). İslam Felsefesine Giriş, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara.
4. Ginnis, J.M. and Reisman, D.C., Classical Arabic Philosophy, An Anthology of Sources, Hackett Publishing Company, Inc.
5. Kaya, M., (1996). Beytü'l-Hikme, DİA, Ankara.
6. Bulaç, A., (1994). İslam Düşüncesinde Din-Felsefe, Akıl-Vahiy İlişkisi, Beyan Yayınları, İstanbul.
7. Demirci, M., (1996). Beytü'l-Hikme, İnsan Yayınları, İstanbul.
8. Ronan, C.A., (2003). Bilim Tarihi, (çev. E. İhsanoğlu- F. Günergun), Ankara, 2003.
9. Kumeyr, Y., (1976). İslam Felsefesinin Kaynakları, (Çev. Fahrettin Olguner), İstanbul.
10. O'lary, D.L., (1959). İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, (Çev.H.G.Yurdaydın-Yaşar Kutluay) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1959.
11. Türk Ansiklopedisi, (M.E.B.) Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1976.
12. Nasr, S.H., (1991). İslam'da Bilim Ve Medeniyet, (Çev.N.Avcı-K.Turhan-A. Ünal), İstanbul.
13. Ülken, H.Z., (1935). Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, Karlığa, Bekir İslam düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri, İstanbul.
14. Karlığa, B., (2004). İslam düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri, İstanbul.

15. Çelik M., (2000). "İmparator Marcian'ın İskenderiye Kütüphanesini Yaktırması", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.10, S.1, Elazığ.
16. Neşşar, A.S., (1999). İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu, (Çev. Osman Tunç), İstanbul.
17. İbrahim S., (2008). Seyfeddin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, Ankara.
18. Lewis, B., (2003). Tarihte Araplar, (Çev. H. D. Yıldız) İstanbul.
19. Freeman, C., (2003). Mısır, Yunan ve Roma (Antik Akdeniz Uygarlıkları), (Çev. S.K. Angı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
20. Barthold, W., (1984). İslam Medeniyeti Tarihi, (Çev. M.Fuat Köprülü), Ankara.
21. El-Behiy, M., (1992). İslam Düşüncesinin İlahi Yönü, (Çev. S. Hizmetli), Ankara.
22. Thilly, F., (1995). Felsefe Tarihi (Çev. İ. Şener), İzdüşüm Yayınları, İstanbul.